

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

วัฒนธรรมการพิมพ์ที่เกิดขึ้นหลังจากการเข้ามาของแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์อักษรไทย ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ไม่เพียงก่อให้เกิดการพิมพ์สิ่งพิมพ์ของทางราชการเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดการตีพิมพ์วรรณกรรมตามสมัยนิยมประเภทหนึ่งขึ้นด้วย เมื่อหมอสมิท (Samual Jones Smith) เริ่มตีพิมพ์เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ออกจำหน่าย

วรรณกรรมตามสมัยนิยมมีพัฒนาการควบคู่ไปกับสิ่งพิมพ์อื่นๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 โดยเริ่มต้นมาจากโรงพิมพ์ของหมอสมิท เมื่อหมอสมิทได้เลิกพิมพ์เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ไปในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น โรงพิมพ์แห่งอื่นๆ อีกหลายโรงก็เริ่มพิมพ์วรรณกรรมประเภทดังกล่าวออกมาจำหน่าย ส่งผลให้เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เป็นที่แพร่หลายและกระจายออกสู่วงกว้างมากขึ้น หนึ่งในโรงพิมพ์เหล่านั้นที่สำคัญคือ โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ ที่ตั้งอยู่หน้าวัดเกาะ (หรือวัดสัมพันธวงศ์ในปัจจุบัน) โรงพิมพ์แห่งนี้จึงเป็นที่รู้จักกันในนาม "โรงพิมพ์วัดเกาะ" โรงพิมพ์วัดเกาะนี้ได้ตีพิมพ์เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ออกจำหน่ายเป็นจำนวนหลายร้อยเรื่อง จนทำให้บรรดาลูกค้าพากันเรียกหนังสือที่พิมพ์จากโรงพิมพ์แห่งนี้ว่า "หนังสือวัดเกาะ" และเรียกรวมไปถึงหนังสือในลักษณะเดียวกันที่พิมพ์จากโรงพิมพ์แห่งอื่นๆ ว่า "หนังสือวัดเกาะ" ตามไปด้วย

แม้ว่าจะอยู่ในสมัยที่ผู้คนยังไม่ค่อยรู้หนังสือแต่หนังสือวัดเกาะก็เป็นที่นิยมแพร่หลายมาก เพราะเนื้อหาเป็นวรรณกรรมร้อยกรองที่มีพื้นฐานมาจากมโนทัศน์ของสังคม คือพุทธศาสนาและไตรภูมิ ประกอบกับลักษณะของการอ่าน (ขับหรือร้อง) ออกเสียงให้ผู้อื่นฟัง โดยผู้ไม่รู้หนังสือจะไหว้วานหรือจ้างให้ผู้รู้หนังสืออ่านให้ฟัง

เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเรื่องประโลมโลกย์เป็นที่นิยมมาก ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2465 เริ่มมีความนิยมในกลอนลำตัดเพิ่มขึ้นอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งทั้งเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ และลำตัดเป็นลักษณะของการพิมพ์เรื่องที่ใช้อ่านเป็นทำนองร้อยกรองให้ผู้อื่นฟังได้ จนกระทั่งประมาณช่วงหลัง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ความนิยมในวรรณกรรมร้อยแก้วอย่างนวนิยายหรือที่เรียกในสมัยนั้นว่า "เรื่องอ่านเล่น" มีมากขึ้น โดยความแตกต่างของนวนิยายกับเรื่องจักรๆ

วงศ์ฯ และลำดับคือ นวนิยายไม่นิยมอ่านให้กันฟัง ต้องอ่านในใจคนเดียวและอยู่ในโลกที่มีเพียงผู้อ่านสนทนากับเรื่องี่อ่านเท่านั้น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาในเรื่องของวัฒนธรรมการพิมพ์ที่แพร่หลาย จนเป็นวรรณกรรมสมัยนิยมอย่าง "หนังสือวัดเกาะ" ซึ่งเป็นงานประเภทร้อยกรอง สามารถนำมาอ่านให้กันฟังได้อย่างเรื่องจักรวาลวงศ์ฯ และลำดับ

ทั้งนี้การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ของการเกิดและการขยายตัวของการพิมพ์ในสังคมไทยที่ผ่านมาจะเน้นในการศึกษาหาข้อมูลจากสิ่งพิมพ์ประเภท หนังสือพิมพ์ นิตยสารต่างๆ ที่เป็นเวทีแสดงความเห็นทางการเมือง เช่น งานของ สุกัญญา ตีรวนิช ที่ศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์ในช่วงรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475¹ งานศึกษาที่น่าสนใจมากขึ้นเป็นการศึกษาภาพล้อการเมืองในหนังสือพิมพ์ เพื่อนำมาวิเคราะห์การก่อตัวของความคิดเรื่องชาติและการช่วงชิงการนิยามความหมายในเรื่องนี้อย่างในงานของ Mathew Phillip Copeland² และการใช้หลักฐานภาพล้อประเภทเดียวกันในหนังสือพิมพ์และนิตยสารสตรี ตลอดจนภาพยนตร์และสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องอย่างบทแปล เพื่อสะท้อนทัศนคติและค่านิยมของชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ เวลานั้น ทั้งในเรื่องเพศ การแต่งกาย การใช้ชีวิตประจำวันอย่างงานของ Scott Barme³ อย่างไรก็ตามหลักฐานในกลุ่มเหล่านี้ไม่ใช่งานพิมพ์ที่สามัญชนทั่วไปในสมัยนั้นอ่านกันทั่วถึงงานที่มีลักษณะเป็นสมัยนิยมมากกว่าหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์อย่างนิตยสารเหล่านี้ก็คือ "หนังสือวัดเกาะ" ทั้งนี้งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับ "หนังสือวัดเกาะ" โดยส่วนมากเป็นงานวิจัยในทางวรรณคดี อย่างงานของเดือนใจ สินทะเกิด⁴ และงานที่ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของตัวละครหญิง

¹ ดูรายละเอียดใน สุกัญญา ตีรวนิช, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2325-2475) (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2528).

² ดูรายละเอียดใน Mathew Phillip Copeland, "Contested Nationalism and the 1932 Overthrow of the Absolute Monarchy in Siam" (Ph.D. thesis, Australian National University, 1993).

³ ดูรายละเอียดใน Scot Barme, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex and Popular Culture in Thailand* (Lanham: Rowman & Littlefield Publisher, Inc., 2002).

⁴ ดูรายละเอียดใน เดือนใจ สินทะเกิด, *วรรณคดีชาวบ้าน "วัดเกาะ"* (กรุงเทพฯ: กรมศาสนา, 2527).

ผ่าน "หนังสือวัดเกาะ" ของน้ำมน อยู่อินทร์⁵ นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาที่น่าสนใจของตรีศิลป์ บุญขจร ซึ่งได้วิจัยเรื่องกลอนสวดภาคกลาง โดยในตอนท้ายได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างกลอนสวดกับ "หนังสือวัดเกาะ"⁶ งานวิจัยเหล่านี้ให้ความสำคัญของการวิเคราะห์และสกัดข้อมูลจากตัวบทเป็นหลัก และยังไม่เคยมีการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เพื่อใช้วิเคราะห์สภาพสังคมมาก่อน

ความสนใจในงานวิจัยชิ้นนี้จึงต่างออกไปจากงานศึกษาที่ผ่านมา โดยจะมุ่งเน้นศึกษา "หนังสือวัดเกาะ" ในลักษณะที่เป็นวรรณกรรมตามสมัยนิยม ซึ่งมีพัฒนาการสัมพันธ์กับการพิมพ์และการตลาดที่เน้นความนิยมของผู้อ่านเป็นหลัก ซึ่งในช่วงแรกเป็นความนิยมในรูปของนิทานคำกลอนที่มีโครงเรื่องแบบจักรวาล และมานิยมพิมพ์กลอนลำตัดเพิ่มเข้ามา ซึ่งลักษณะเช่นนี้เฟื่องฟูอย่างมากในช่วง พ.ศ. 2465-2475 ผู้ศึกษาเชื่อว่า ในช่วงเวลาที่ศึกษานี้เป็นช่วงที่เกิดการเปลี่ยนผ่านทัศนคติและค่านิยมของผู้เสพอ่านจากโลกในสมัยจารีตอิงแนวคิดทางพุทธศาสนาและไตรภูมิ ซึ่งทำให้ความสนใจที่เน้นอยู่แต่เพียงเรื่องของกษัตริย์ในนิทานกลอนจักรวาล สู่ความสนใจในเรื่องข่าวสารข้อมูลและเรื่องรอบๆ ตัวมากขึ้น เนื้อหาใน "หนังสือวัดเกาะ" จึงปรับเป็นในรูปของกลอนลำตัดที่เน้นเนื้อหาข่าวสารเหตุการณ์บ้านเมืองที่ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของผู้คนธรรมดาสามัญมากยิ่งขึ้น โดยมีทั้งลักษณะที่เป็นการสืบทอดลักษณะในจารีตเดิมอย่างในเรื่องจักรวาล และการปรับเปลี่ยนตามบริบทแวดล้อมของยุคสมัย พร้อมกันนั้นก็เกิดลักษณะของการเขียนนิยายในแบบใหม่ ที่ใช้การเขียนแบบร้อยแก้วเป็นหลักเกิดขึ้น และค่อยๆ ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นในหมู่ผู้ที่ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นช่วงระยะเวลาที่ทำให้เห็นถึงหัวเลี้ยวหัวต่อของภาพสังคมในระยะเปลี่ยนผ่านได้ชัดเจนขึ้น

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของ "หนังสือวัดเกาะ"

⁵ ดุราลัยเถียดใน น้ำมน อยู่อินทร์, "วิเคราะห์ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในวรรณกรรมชาวบ้านจาก "วัดเกาะ" (วิทยา-นิพนธ์ปริญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545).

⁶ ดุราลัยเถียดใน ตรีศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

2. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงและสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงของ "หนังสือวัดเกาะ" ในช่วง พ.ศ. 2465-2475 ในบริบททางประวัติศาสตร์
3. เพื่อศึกษาทัศนคติและค่านิยมของกลุ่มคนที่อ่านหรือเสพงาน "หนังสือวัดเกาะ" ที่สะท้อนผ่านความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาและรูปแบบของ "หนังสือวัดเกาะ"

ขอบเขตของการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของการตีพิมพ์วรรณกรรมตามสมัยนิยมหรือนิยายประโลมโลกย์ที่ได้รับความนิยมอย่างมาก โดยกำหนดขอบเขตอยู่ในช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 2465-2475 เนื่องจากเป็นช่วงที่นอกจากการพิมพ์หนังสือวัดเกาะได้เปลี่ยนจุดเน้นจากนิทานคำกลอนที่มีโครงเรื่องแบบจักรวาลไปเป็นกลอนลำตัดที่นิยมแต่งเกี่ยวกับข่าวสารเหตุการณ์บ้านเมืองต่างๆ พร้อมทั้งกับการที่การละเล่นลิเก-ลำตัดมีพัฒนาการและได้รับความนิยมเฟื่องฟูอย่างมาก จนกลายเป็นการละเล่นพื้นบ้านของภาคกลางดังที่รู้จักกันทั่วไปในปัจจุบัน ทั้งๆ ที่เพิ่งจะแพร่หลายเข้ามาในสังคมไทยได้เพียงประมาณ 43 ปีหลังจากปรากฏหลักฐานการเล่นลิเกครั้งแรกในปี พ.ศ. 2423 (คจิก) นอกจากนั้น ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2465-2475 แม้ว่าจะเป็นช่วงที่งานร้อยกรองยังเฟื่องฟูอยู่ แต่ก็ยังเป็นช่วงที่งานร้อยแก้วอย่างนวนิยายและเรื่องสั้นเริ่มปรากฏว่าได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายขึ้นมาเช่นกัน จึงถือได้ว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของการเปลี่ยนผ่านจากเรื่องประโลมโลกย์ร้อยกรอง (กลอนลำตัดเรื่องข่าวและเรื่องจักรวาล) ที่ยังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ไปสู่นิยายประโลมโลกย์แบบใหม่ที่ได้อิทธิพลมาจากรูปแบบนิยายสมัยใหม่ของตะวันตก

อย่างไรก็ตาม ปัญหาเกี่ยวกับความเป็นมาของหนังสือวัดเกาะก็ยังต้องการความชัดเจนในเรื่องพัฒนาการของการพิมพ์ เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องการหาข้อมูลเชิงปริมาณ โดยเฉพาะปริมาณสิ่งพิมพ์ทั่วประเทศในสมัยนั้น เช่น มีหนังสือที่พิมพ์อยู่ที่เล่ม ในจำนวนทั้งหมดนั้นมี "หนังสือวัดเกาะ" เป็นสัดส่วนเท่าไร ราคาจำหน่ายเฉลี่ยเท่าไร เป็นต้น ทั้งหมดนี้คือ มิติทางด้านเวลาและบริบททางประวัติศาสตร์ ด้วยข้อจำกัดอันนี้ข้อมูลจะเป็นค่าประมาณการจากที่มีหลักฐานบันทึกไว้ หรือที่ได้มีผู้อื่นสัมภาษณ์ไว้ในที่ต่างๆ

สมมติฐาน (แนวคิดสำคัญของการศึกษา)

1. วัฒนธรรมการพิมพ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ ก่อให้เกิดการพิมพ์หนังสือขึ้นเป็นจำนวนมาก "หนังสือวัดเกาะ" เป็นสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในกระแสของวัฒนธรรมการพิมพ์นี้

2. "หนังสือวัดเกาะ" เดิมเน้นหนักการพิมพ์นิทานจักรวาลต่างๆ แต่ต่อมาในช่วงปลายรัชกาลที่ 6 ได้เปลี่ยนไปเน้นหนักการพิมพ์กลอนลำตัด กลอนลิเก ที่นำเนื้อหาจากข่าวตามหนังสือพิมพ์ มาแต่งและพิมพ์จำหน่าย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงบางประการในกลุ่มผู้เสพหรือผู้อ่าน "หนังสือวัดเกาะ"
3. การเปลี่ยนแปลงของ "หนังสือวัดเกาะ" แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงของทัศนคติและค่านิยมของกลุ่มคนที่อ่านหรือเสพ "หนังสือวัดเกาะ" ซึ่งเดิมอยู่บนพื้นฐานของคติทางพุทธศาสนา และโลกทัศน์แบบไตรภูมิ ไปสู่ความต้องการข้อมูลข่าวสารในหมู่ "ชาวบ้าน"

วิธีดำเนินการศึกษา

ใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical approach) โดยการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research) ทั้งที่เป็นเอกสารทั้งชั้นต้นและชั้นรอง และนำเสนอโดยใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical description)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบประวัติความเป็นมาของ "หนังสือวัดเกาะ"
2. ทราบความเปลี่ยนแปลง และสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงของ "หนังสือวัดเกาะ" ในช่วง พ.ศ. 2465-2475 ในบริบททางประวัติศาสตร์
3. ทราบทัศนคติและค่านิยมของกลุ่มคนที่อ่านหรือเสพงาน "หนังสือวัดเกาะ" ที่สะท้อนผ่านความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาและรูปแบบของ "หนังสือวัดเกาะ"